

Mensen zijn overwegend positief over de representatieve democratie

Ook al voelen ze zich niet gerepresenteerd

Het moge inmiddels duidelijk zijn dat democratie in verschillende soorten en maten voorkomt. Directe en indirecte democratieën, parlementaire en presidentiële democratieën, democratieën die ook monarchieën zijn, enzovoorts. En dan hebben we het nog niet eens gehad over het verschil tussen democratieën die unitair zijn (zoals Nederland en Frankrijk) of federaal (zoals Duitsland en de Verenigde Staten) én diens verschillende kiessystemen (meerderheidsstelsel of stelsel van evenredige vertegenwoordiging). Er zijn bijna net zoveel verschillende vormen van democratie, als dat er democratische naties in de wereld zijn. Geen enkel systeem is exact hetzelfde en geen enkel systeem kan als ‘model’ voor democratie worden beschouwd. De ideale democratie bestaat daarmee dus ook niet. De behoefte aan inspraak en ervaren vrijheden zijn cultureel afhankelijk en hangen nauw samen met de ontstaansgeschiedenis van de democratie in een land.

Wat we wel kunnen stellen is dat wanneer het over ‘de democratie’ gaat, het in de meeste gevallen over de representatieve democratie gaat. Een volledig directe democratie is immers hoogst uitzonderlijk. Sterker nog, zoals we in de komende paragrafen

gaan ontdekken, zitten veel mensen helemaal niet op onbegrensde inspraak te wachten. De meeste mensen vinden het geen probleem om vertegenwoordigd te worden, maar zijn ontevreden over de manier *waarop* ze vertegenwoordigd worden. Wereldwijd hebben veel mensen het gevoel dat politici niet naar ze luisteren en te veel uit eigen belang handelen. Met andere woorden, de democratie kampt met een representatiecrisis.

I. Geen vertrouwen in de bureu

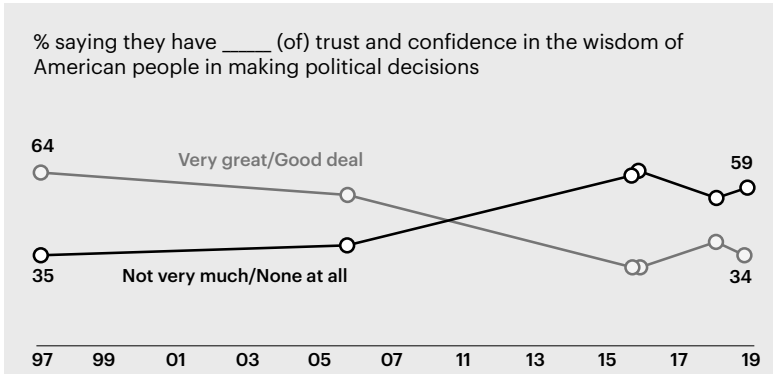
Het is 10 januari 2017. Barack Obama stapt vol zelfvertrouwen het podium op voor zijn allerlaatste speech als president van de Verenigde Staten. Zijn *'Farewell Address'* vindt plaats in dezelfde stad als waar hij acht jaar eerder zijn overwinningsspeech hield, in zijn *hometown* Chicago. Obama stelt niet teleur. Met zijn befaamde oneliners en goed getimed stiltes spreekt hij het uitgelaten publiek toe. Naast zijn prestaties als president, heeft hij in zijn speech opvallend veel aandacht voor de staat van de democratie. Overigens niet omdat hij het stokje moet overdragen aan zijn rivaal Trump. Obama benadrukt dat democratie geen uniformiteit vereist en dat ook de oprichters van Amerika ruzie met elkaar maakten. Ze hadden onenigheid en sloten uiteindelijk een compromis. Maar ze wisten dat democratie een basisgevoel van solidariteit vereist. Het idee dat we, ondanks alle uiterlijke verschillen, in hetzelfde schuitje zitten en dat we als één vallen of opstaan. En juist hier gaat het volgens Obama mis: de democratie wordt bedreigd wanneer een van ons deze als vanzelfsprekend beschouwt. Het belangrijkste ambt in een democratie, is volgens Obama het ambt van de burger. Alles valt of staat met burgerparticipatie. Waar de macht ook ligt, eenieder moet de verantwoordelijkheid van het burgerschap accepteren, aldus Obama. Het is te makkelijk om het hele systeem af te schrijven als onvermijdelijk corrupt. Of om achterover te leunen en de leiders die we zelf verkozen hebben de schuld te geven, zonder onze eigen rol hierin te onderzoeken. We kunnen het volgens Obama niet toestaan dat de politieke dialoog zo ondermijnend wordt, dat wel-

willende mensen afhaken en democratie de rug toekeren. En dat de mensen waarmee we het oneens zijn worden afgeschilderd als kwaadaardig. Een democratie werkt alleen wanneer we, ongeacht onze partijvoorkeur of interesses, het gevoel van een gezamenlijk doel weten te herstellen. Om geen afbreuk te doen aan de redenaarskunst van Obama, een greep uit zijn speech, zonder vertaling:

‘So, you see, that’s what our democracy demands. It needs you. Not just when there’s an election, not just when your own narrow interest is at stake, but over the full span of a lifetime. If you’re tired of arguing with strangers on the Internet, try talking with one of them in real life. If something needs fixing, then lace up your shoes and do some organizing. If you’re disappointed by your elected officials, grab a clip board, get some signatures, and run for office yourself. Show up, dive in, stay at it. Sometimes you’ll win, sometimes you’ll lose.’¹⁷

Volgens Obama ligt de democratie dus in de handen van het volk. Maar daarvoor is vertrouwen in dat volk wel noodzakelijk. Niet alleen van politici, maar ook van burgers onderling. Want wanneer jijzelf meer inspraak krijgt, betekent dit automatisch dat je burens ook meer inspraak krijgen. Althans, in een democratie. Wanneer het aankomt op burgerinspraak en participatie doet er zich echter een paradoxaal gegeven voor. Uit onderzoek blijkt dat een meerderheid van de Amerikanen voorstander is van meer inspraak van burgers, maar dat een net zo grote meerderheid het eens is met de stelling dat ‘mensen niet genoeg tijd en kennis hebben om politieke beslissingen te nemen’. Sommigen gaan zelfs zo ver dat ze de intelligentie van hun medeburgers in twijfel trekken.¹⁸ Mensen willen dus wel meer inspraak, maar hebben niet per definitie ook vertrouwen in de inspraak van anderen. In 2019 onderzocht het *Pew Research Center* hoeveel vertrouwen Amerikanen hebben in de wijsheid van het Amerikaanse volk als het gaat om het nemen

van politieke besluiten. Wat blijkt? Bijna 60 procent van de Amerikanen heeft weinig tot geen vertrouwen in de politieke wijsheid van andere Amerikanen.¹⁹

Bron: Pew Research Center (2019). ‘Don’t know’ antwoorden zijn niet weergegeven.

Het gebrek aan vertrouwen in de medemens is overigens geen Amerikaanse ‘aandoening’. Op de vraag of mensen over het algemeen te vertrouwen zijn, scoort de Verenigde Staten in de middenmoot. Landen in Midden- en Zuid-Amerika (Mexico en Brazilië), Zuid-Europa (Frankrijk en Spanje) en Noord-Afrika (Algerije en Marokko) scoren beduidend lager. In Colombia komt het percentage zelfs maar net boven de 4 procent uit. Landen in Noord-Europa scoren daarentegen een stuk hoger. In Nederland, Noorwegen en Zweden ligt het percentage ruim boven de 60 procent. Evenals in China trouwens.²⁰

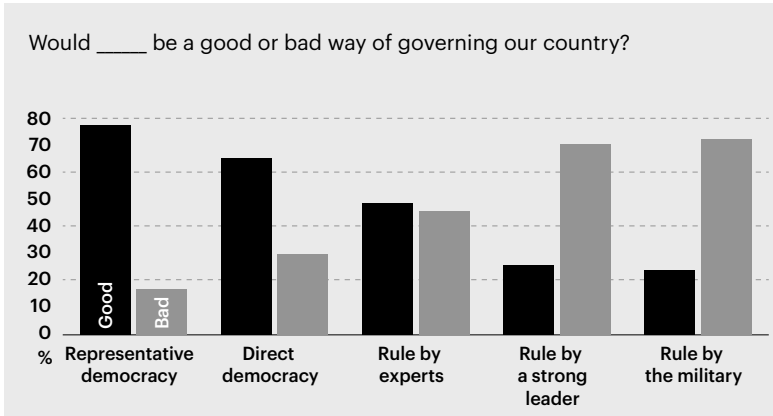
Vertrouwen in de medemens is echter niet altijd een graadmeter voor het vertrouwen in de politieke inspraak van anderen. Zo ligt het vertrouwen in de medemens in Nederland relatief hoog, maar is het vertrouwen in ‘het politieke kunnen’ van medeburgers laag. Ook hier doet zich de zogenaamde ‘participatiespagaat’ voor. In 2010 vond 48 procent van de Nederlanders dat burgers meer rechtstreekse invloed moeten krijgen op de politiek. Tegelijkertijd was 45 procent van de Nederlanders van mening dat burgers vaak on-

voldoende deskundig zijn om goed te kunnen oordelen over politieke onderwerpen. Meer dan de helft van de ondervraagden gaf daarbij aan dat het goed is dat de politiek wordt overgelaten aan gekozen politici en niet iedereen zich ermee bemoeit.²¹

Mocht je tijdens het lezen tot het inzicht zijn gekomen dat je ook meer vertrouwen hebt in je eigen politieke kennis en kunde dan in die van anderen, neem het jezelf dan niet te erg kwalijk. Mensen hebben namelijk evolutionair gezien de neiging om hun eigen capaciteiten ten opzichte van anderen te overschatten. Deze vooringenomenheid wordt ook wel het *better-than-average* effect genoemd, een van de vele cognitieve biases die onze menselijke natuur rijk is.²² Overigens is het verwijft dat anderen politiek apathisch zijn, net zo oud als democratie zelf. Al in 425 BCE maakte de toneelschrijver Aristophanes zijn mede Atheners belachelijk. Volgens hem waren mensen veel drukker met roddelen op de markt, dan met stemmen.²³

II. Draagvlak representatieve democratie

Het beperkte vertrouwen in de politieke kennis en kunde van anderen kan weleens van invloed zijn op het aanhoudende draagvlak voor de representatieve democratie. Uit een wereldwijd onderzoek van het *Pew Research Center* in 2017 blijkt dat 78 procent van de bevolking de representatieve democratie als een goede manier beschouwt om hun land te besturen.²⁴ De mate van support varieert weliswaar tussen de verschillende landen en regio's, maar in elk van de onderzochte landen kan de representatieve democratie rekenen op de steun van de meerderheid.²⁵ Deze steun is dan ook niet iets 'Westers'. In onder andere de Filipijnen, Zuid-Korea en India staat meer dan driekwart van de bevolking achter de representatieve democratie. Hetzelfde geldt voor landen in Afrika. Uit de *Afrobarometer* van 2019 blijkt dat een grote meerderheid van de Afrikanen democratie blijft steunen en autoritaire alternatieven verwerpt. 68 procent van de Afrikanen zegt dat democratie de beste regeringsvorm is.²⁶

Bron: Pew Research Center (2017). 'Don't know' antwoorden zijn niet weergegeven.

Ook de directe democratie kan wereldwijd op relatief veel steun rekenen, maar het draagvlak gaat veel vaker dan bij de representatieve democratie gepaard met tegenstand. Voor veel mensen lijkt de directe democratie voornamelijk een mogelijke aanvulling op de representatieve democratie. Dit blijkt ook uit het grote draagvlak voor referenda. Zo is bijvoorbeeld in Canada 60 procent van de bevolking voorstander van referenda over belangrijke en controversiële vraagstukken.²⁷ Ook in Europa is er veel steun voor landelijke referenda. Met name wanneer het gaat over onderwerpen in relatie tot de Europese Unie.²⁸ Niet geheel verrassend is het draagvlak voor een meer directe democratie in Nederland en het Verenigd Koninkrijk 'on-Europees' laag. Waarschijnlijk omdat hier eerder referenda zijn gehouden waarvan de uitkomst niet op ieders enthousiasme kon rekenen.²⁹

Het Amerikaanse onderzoeksinstituut keek ook naar de steun voor politieke systemen die afwijken van de traditionele opvatting van de liberale democratie. Wanneer bijvoorbeeld wordt gevraagd naar een systeem waarin experts (dus niet gekozen vertegenwoordigers) belangrijke politieke besluiten nemen, zegt bijna de helft van de wereldwijde bevolking dat dit een goede manier zou zijn om hun land te besturen. Voor een onbeperkte uitvoerende macht,

waarin een sterke leider beslissingen kan nemen zonder inmenging van het parlement of de rechtbanken, is veel minder steun. Slechts 26 procent zou dit systeem een goede bestuursvorm vinden. Vergelijkbare cijfers zijn zichtbaar voor een systeem waar het leger aan de macht is. In landen waar meer dan gemiddeld steun is voor een sterke leider (zoals in India) of een militaire heerschappij (zoals in Vietnam), blijven deze vormen van bestuur alsnog minder populair dan de representatieve democratie.

De komst van digitale technologieën heeft de manier waarop mensen zich kunnen uitspreken ingrijpend veranderd. Je zou verwachten dat hierdoor de behoefte aan een meer directe democratie zou stijgen. Toch is dit niet het geval. In aanloop naar de landelijke verkiezingen van 2021 ontwikkelde ik als onderdeel van mijn onderzoek de ‘Technologie Kieswijzer’. Een speciale stemhulp om in kaart te brengen hoe politieke partijen en burgers denken over tech-gerelateerde onderwerpen, zoals privacy, nepnieuws en de macht van Big Tech. In plaats van een simpele ‘eens’ of ‘oneens’, konden mensen per onderwerp kiezen uit vijf inhoudelijke oplossingen. Uiteindelijk hebben bijna 30.000 Nederlanders gebruik gemaakt van deze stemhulp. Dit levert een hoop interessante inzichten op over hoe mensen naar de digitale toekomst kijken. Een van de vragen ging over de toekomst van de democratie en de mogelijke rol die technologie hierin zou kunnen spelen. Wat blijkt? De nieuwe mogelijkheden van digitale technologieën worden niet ingezet om zelf meer inspraak te krijgen, maar om de input van experts en wetenschappers meer mee te laten wegen in politieke besluiten. Maar liefst 52 procent van de deelnemers kiest voor deze optie, boven slechts 13 procent die voor meer directe inspraak van burgers gaat. Opvallend genoeg scoort burgerinspraak ook bij andere onderwerpen erg laag. Op de vraag op welke wijze burgers het meeste baat kunnen hebben bij de inzet van nieuwe technologieën, kiest 48 procent van de deelnemers ervoor dat technologie het leven vooral efficiënter en

gemakkelijker moet maken (zoals kortere wachttijden en lagere kosten). Slechts 6 procent kiest voor het vergroten van de inspraak en participatie bij overheidsbesluiten (stimuleren burgerparticipatie). Ook hier lijken mensen weinig vertrouwen te hebben in het politieke kunnen van andere burgers.

Representatiecrisis

Ondanks de aanhoudende steun voor de representatieve democratie, is er wereldwijd veel onvrede over de wijze waarop de democratie in de praktijk werkt. Onderzoek uit 2019 laat zien dat 52 procent van de burgers wereldwijd ontevreden is over de werking van de democratie in hun land.³⁰ De opvattingen verschillen echter enorm tussen en binnen verschillende regio's. Bijvoorbeeld binnen Europa. In landen als Nederland, Polen en Duitsland is meer dan twee derde van de inwoners tevreden met de manier waarop de democratie werkt, terwijl in landen als Spanje, Bulgarije en Griekenland een even grote meerderheid juist ontevreden is met de werking van de democratie. In Afrika doet zich een vergelijkbare ontwikkeling voor. Zo zijn de meeste Kenianen tevreden over het functioneren van de democratie, terwijl de meeste Zuid-Afrikanen en Nigerianen het tegenovergestelde standpunt innemen. Alleen in Latijns-Amerika is enige consensus zichtbaar. In Mexico, Brazilië en Argentinië is de meerderheid van de bevolking ontevreden.

Uit het onderzoek blijkt dat de meningen over de werking van de democratie onder andere samenhangen met opvattingen over de economische gesteldheid van het land. Mensen die zeggen dat het slecht gaat met de economie, zijn veel minder tevreden over het functioneren van de democratie. Toch is de meest voorkomende frustratie van burgers dat ze het gevoel hebben dat politici niet naar hen luisteren. Wereldwijd is bijna twee derde van de bevolking het niet eens met de stelling dat 'de meeste gekozen functionarissen iets geven om wat mensen zoals ik denken.'³¹ Je zou deze frustratie over politici nog af kunnen doen als 'een gevoel'. De hamvraag is natuurlijk of politici in de praktijk ook echt geen

benul hebben van wat burgers belangrijk vinden. In 2021 is in België, Canada en Israël onderzocht in hoeverre de prioriteiten van burgers overeenkomen met de perceptie daarover van politici. Je voelt het waarschijnlijk al wel aankomen; politici schatten de behoeften van burgers vaak verkeerd in. Sterker nog, de percepties van politici zijn bevooroordeeld ten opzichte van de voorkeuren van mannelijke, theoretisch opgeleide en politiek geïnteresseerde burgers.³² Het gevoel van veel mensen dat politici niet naar hen luisteren is dan ook in veel gevallen volledig te rechtvaardigen. Ook politieke schandalen en corruptie hebben een negatief effect op de tevredenheid over de werking van de democratie. Zelfs in landen waar je dit niet verwacht. Zo zijn de Zweden wereldwijd het meest tevreden over de werking van de democratie (72 procent). Maar de Zweden die aangeven dat de meeste politici corrupt zijn, zijn 32 procentpunten minder tevreden met de werking van de democratie.

We kunnen concluderen dat mensen wereldwijd de voorkeur geven aan een representatieve democratie, maar dat ze ontevreden zijn met de manier waarop politici hier invulling aan geven. Met andere woorden, mensen hebben er geen problemen mee om vertegenwoordigd te worden, maar zijn niet blij met de wijze *waarop* ze vertegenwoordigd worden. De Britse politicoloog en socioloog Colin Crouch spreekt ook wel over de ‘post-democratie’. Hiermee bedoelt hij dat de democratie als systeem grotendeels functioneert (er worden verkiezingen gehouden, regeringen vallen en er is vrijheid van meningsuiting), maar dat een steeds groter deel van de bevolking zich niet meer vertegenwoordigd voelt.³³ Niet de democratie, maar de politieke invulling ervan is dus in crisis. De tevredenheid met de democratie is daarom geen goede indicator om de steun voor de democratie weer te geven. Er wordt hierbij onvoldoende onderscheid gemaakt tussen het functioneren van democratische instituties en de steun voor democratische principes. Toch is ‘*satisfaction with democracy*’ wereldwijd een van de meest gemeten indicatoren in onderzoek naar het draagvlak voor de democratie. Dergelijke onderzoeken kijken vooral naar

de formele opvatting van de democratie (verkiezingen en vertegenwoordiging) en veel minder naar de materiële opvatting (vrijheid en gelijkheid). Democratie is geen eendimensionaal concept en burgers kunnen verschillen in de criteria die zij van een democratie verwachten.³⁴ In hoofdstuk twee zullen we verder ingaan op de waardering voor en *commitment* aan verschillende democratische principes.

De democratie kan wel wat wantrouwen gebruiken

Het toenemende wantrouwen in de politiek en de overheid wordt vaak gezien als bedreiging voor democratie. En hoewel een democratie niet zonder vertrouwen kan, fungeert een gezonde dosis wantrouwen ook als smeermiddel voor de werking van de democratie. Wantrouwen vraagt om transparantie en houdt politici scherp. Democratie is afhankelijk van actieve en waakzame burgers met een gezonde dosis scepsis ten aanzien van de overheid. Zij moeten namelijk indien nodig hun controle over de overheid laten gelden, al is het maar door de huidige regering te vervangen tijdens verkiezingen.³⁵ Sommige politicologen vergelijken politiek wantrouwen ook wel met 'een kanarie in een kolenmijn'. Vroeger namen mijnwerkers gekooide kanaries mee in de mijngangen. Wanneer er schadelijke gassen vrijkwamen, stierven eerst de kanaries en konden de mijnwerkers zich nog op tijd uit de voeten maken. Zo zou politiek wantrouwen een waarschuwing kunnen zijn voor een naderende democratische malaise en kan de heersende macht hierop inspelen, nog voordat ze de stem van de kiezer verliest.³⁶

Wantrouwen werkt tevens als katalysator voor collectieve actie. Denk bijvoorbeeld aan de burgerrechtenbeweging in de jaren vijftig en zestig. Een sociale beweging die zich onder leiding van Martin Luther King inzette voor gelijkberechtiging van zwarte Amerikanen. In zijn *'Letter from Birmingham Jail'* reageerde hij in een open brief op de *'Call for Unity'*, waarin King en zijn aanhangers werden aangespoord om verdere demonstraties te staken en geduldig te wachten tot de rechtbanken een einde zouden maken aan rassenscheiding. King zag geen andere uitweg dan directe actie:

*'As in so many past experiences, our hopes had been blasted, and the shadow of deep disappointment settled upon us. We had no alternative except to prepare for direct action, whereby we would present our very bodies as a means of laying our case before the conscience of the local and the national community.'*³⁷

Politiek wantrouwen zorgt niet alleen voor de noodzakelijke burgerlijke ongehoorzaamheid, het kan tevens leiden tot een roep om de vernieuwing van het politieke systeem. Uit onderzoek blijkt dat het percentage burgers dat vindt dat het politieke systeem in hun land niét hoeft te veranderen, enorm laag is. Van 6 procent in Frankrijk tot 12 procent in het Verenigd Koninkrijk. Ongeveer twee derde van de stemgerechtigden in Frankrijk en de Verenigde Staten, evenals de helft in het Verenigd Koninkrijk, is van mening dat hun politieke systeem ingrijpende veranderingen nodig heeft of zelfs volledig hervormd moet worden.³⁸ Ook hier blijkt dat de verdenking van corruptie onder politici een grote rol speelt. Degenen die zeggen dat de meeste politici corrupt zijn, zijn veel vaker van mening dat hun politieke systemen serieuze hervormingen nodig hebben.

Democratische vernieuwing

In de afgelopen decennia zijn er al verschillende alternatieve systemen uitgedacht. Denk bijvoorbeeld aan de 'deliberatieve democratie'. Bij een deliberatieve democratie wordt een diverse groep burgers aangesteld om tot een politiek besluit te komen. Deze burgers vormen dan het liefst een representatieve steekproef van de bevolking en worden vaak bepaald door middel van loting. Hierbij is het cruciaal dat burgers voldoende geïnformeerd zijn over de problematiek en de nodige tijd krijgen om gezamenlijk tot de best mogelijke oplossing te komen. Dit principe wijkt daarmee af van de representatieve democratie, waarbij burgers het besluitvormingsproces uit handen geven aan verkozen politici, en is ook anders dan de directe democratie, waarbij burgers tot een indivi-

duel oordeel moeten komen (zoals bij een referendum het geval is). David Van Reybrouck beschrijft het principe van loting in zijn boek *Tegen Verkiezingen*. Hierin trekt hij de vergelijking met de juryplicht in Amerika.³⁹ Een bekend experiment met deze bestuursvorm is de G1000. Het idee is dat op één dag 1000 ‘gewone’ burgers met elkaar in gesprek gaan over de belangrijkste politieke thema’s in hun eigen stad, dorp of gemeente. De eerste G1000 vond plaats op 11 november 2011 in Brussel. Inmiddels is het project uitgegroeid tot een internationale beweging waarbij initiatieven voor burgerparticipatie worden gestimuleerd.⁴⁰

Dan is er ook nog de ‘vloeibare democratie’, ook wel bekend als de *liquid democracy*. De vloeibare democratie is een samensmelting van de representatieve en directe democratie. Burgers hebben de mogelijkheid om rechtstreeks te stemmen op alle beleidskwesties (zoals bij de directe democratie), maar hebben ook de mogelijkheid om hun stem te delegeren aan een vertegenwoordiger die namens hen zal stemmen (zoals bij de representatieve democratie). Deze bestuursvorm wordt onder andere gepromoot door de Piratenpartijbeweging. Na de oprichting van *Piratpartiet* in Zweden in 2006 ontstonden er in Europa (en later wereldwijd) meerdere Piratenpartijen.

Zoals eerder aangegeven zet ik mezelf sinds 2015 namens Het Nieuwe Kiezen in voor een ‘modulaire democratie’. De aanleiding komt overeen met de analyse van de eerdergenoemde Britse socioloog Colin Crouch, die de term ‘Postdemocratie’ introduceerde. Volgens Crouch voelen veel mensen zich niet meer vertegenwoordigd, doordat mensen zich niet meer met één partij kunnen identificeren, standpunten steeds dichter bij elkaar komen te liggen en verkiezingen steeds meer gaan over personen en minder over de inhoud. Uit onderzoek van de Universiteit van Antwerpen blijkt dat mensen inhoudelijk gezien vaak op de verkeerde partij stemmen. Dit wordt ook wel ‘ideologische onenigheid’ genoemd.⁴¹ Zo blijkt er een groot verschil te zijn tussen wat mensen over bepaalde thema’s denken en wat de partij waarop ze stemmen van diezelfde thema’s vindt. Doordat we primair op personen stemmen

wordt er een politiek theater gecreëerd, waarin politici de strijd met elkaar aangaan om populariteit, in plaats van een eerlijk debat te voeren op inhoudelijke thema's en beleid. Het probleem met stemmen is daarbij dat je vaak niet volledig achter een politieke partij staat. Toch kun je in de praktijk maar op één partij stemmen. Hierdoor gaat een deel van je stem verloren. Het Nieuwe Kiezen pleit er daarom voor dat burgers per thema op de partij kunnen stemmen die het best bij hen past. Dit betekent dat ze bijvoorbeeld voor 'Defensie' op een andere partij kunnen stemmen dan voor 'Onderwijs'. Op deze wijze moeten partijen daadwerkelijk campagne gaan voeren op de inhoud (in plaats van marketing-achtige slogans te gebruiken) en moeten burgers zich ook echt op de inhoud gaan oriënteren (in plaats van op onderbuikgevoel).⁴² Stemmen per thema betekent daarbij ook regeren per thema. In plaats van een breed gedragen regeerakkoord op alle thema's, kan er een regeerakkoord op hoofdlijnen worden geformuleerd en later per thema een meerderheid worden gevormd. Momenteel vinden hiermee de eerste experimenten plaats op gemeenteniveau.

III. De autoritaire verleiding

Het toenemende wantrouwen in politici is niet alleen een drijver voor vernieuwing. Het kan ook de deuren openen voor autoritaire leiders. Volgens *'The Democracy Index'*, samengesteld door de *Economist Intelligence Unit* (EIU), is het aantal 'volledige democratieën' in de afgelopen jaren wereldwijd gedaald.⁴³ Met name het aantal 'hybride regimes', waar sprake is van verkiezingsfraude, een onderdrukte oppositie en lage politieke participatie is de afgelopen jaren gestegen. Zo'n hybride regime is een opstap naar een volledig autoritair regime. Denk bijvoorbeeld aan Turkije onder leiding van Recep Tayyip Erdoğan. De Turkse president is weliswaar legitiem verkozen, maar met de afschaffing van de scheiding der machten en de vele staatsgestuurde media, heeft zijn regime veel weg van een dictatuur. Toch kan dit type leiders in hun eigen land vaak rekenen op steun van de bevolking. Uit onderzoek blijkt dat een onbeperkte uitvoerende macht, waarin een sterke leider

beslissingen kan nemen zonder inmenging van het parlement of de rechtbanken, vooral populair is in landen waar autoritaire leiders in de afgelopen jaren hun macht hebben uitgebreid of geconsolideerd, zoals in Turkije.⁴⁴ Hetzelfde geldt voor de Filipijnen van Rodrigo Duterte.

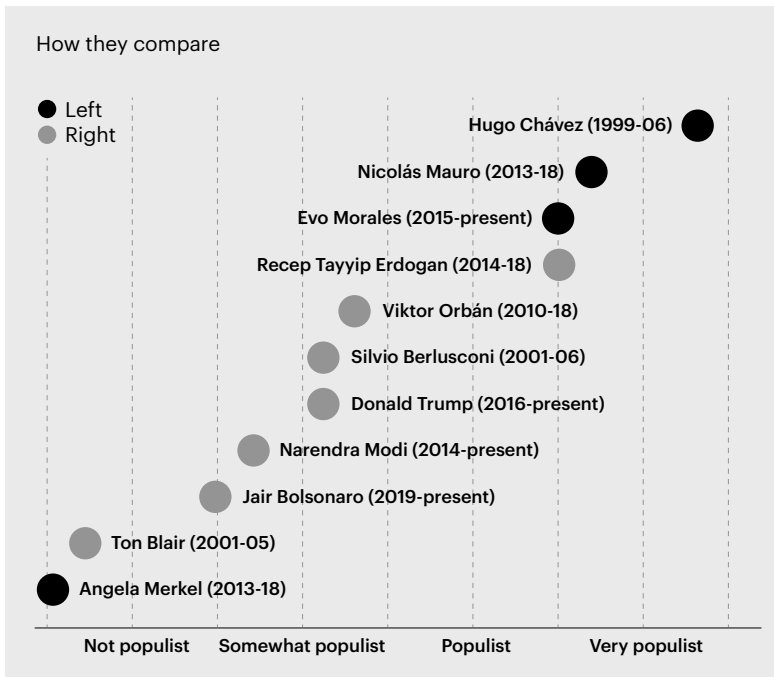
Met de opkomst van autoritaire leiders, zien we wereldwijd ook een opkomst van populistische leiders. In 2019 geloofde gemiddeld 58 procent van de wereldbevolking dat het politieke systeem in hun land is veroverd door een elite die corrupt is.⁴⁵ Zowel autoritaire als populistische leiders lijken te floreren in tijden van crisis. Een overeenkomstig narratief is dat een specifieke ontwikkeling, zoals automatisering of globalisering, leidt tot wijdverbreide ontwrichting en economische onzekerheid. Ze pleiten daarom voor een sterke leider die een betere toekomst voor het land kan garanderen. Toch mogen we deze leiderschapstypen niet met elkaar verwarren. Populisten zoeken doelbewust de tegenstelling op tussen ‘het volk’ en ‘de elite’ en kiezen hierbij overduidelijk de kant van het volk. De zittende elite heeft zich volgens de populist volledig onvreemd van het volk. Het is daarom noodzakelijk dat de wil van het volk zo direct mogelijk in het beleid wordt vertaald. Dit in tegenstelling tot autoritaire leiders, die hun eigen wil juist willen opleggen aan het volk. Autoritaire leiders steken hun ‘onliberale ambities’ vaak ook niet onder stoelen of banken. De Hongaarse premier Orbán verklaarde in een landelijke toespraak in 2014 dat hij een non-liberale staat aan het opbouwen is:

‘Meaning, that Hungarian nation is not a simple sum of individuals, but a community that needs to be organized, strengthened and developed, and in this sense, the new state that we are building is an illiberal state, a non-liberal state.’⁴⁶

Het populisme is daarentegen wat minder ‘antidemocratisch’. Het gaat namelijk uit van het meerderheidsprincipe en het gelooft dat politiek een uitdrukking moet zijn van de eerdergenoemde ‘wil

van het volk'. Populisten zijn dus van mening dat politieke leiders door het volk gekozen moeten worden. 'De meerderheid van het volk' wordt echter dermate letterlijk genomen, dat de minderheid over het hoofd wordt gezien. Sterker nog, minderheden vormen volgens veel populistten juist de oorzaak van alle problemen. En dat is wel degelijk een bedreiging voor de liberale democratie, waarin de vrijheden en rechten van minderheden juist beschermd moeten worden.

Ondanks de populaire opvatting is het populisme niet uitsluitend een rechtse aangelegenheid. Het narratief waarin 'het volk is verraden door de slechte elite', vinden we ook terug aan de linkerzijde van het spectrum. Denk bijvoorbeeld aan *Podemos* in Spanje en *Syriza* in Griekenland. Bij zowel het links- als het rechtspopulisme gaat het voornamelijk om de radicale flanken (niet te verwarren met het links- of rechts-extremisme, waar men juist in de absolute wil van de leider gelooft). De ideologische verschillen tussen het links- en rechtspopulisme zijn echter groot. De populistische boodschap op radicaal rechts gaat vaak over anti-immigratie, terwijl de linkse boodschap meer gaat over de bevrijding van corruptie en economische onderdrukking. Vooral in Latijns-Amerika viert het linkspopulisme hoogtij. Uit een analyse van openbare toespraken van premiers, presidenten en kanseliers in 40 landen, blijkt dat het aantal populistische leiders tussen 2000 en 2018 meer dan verdubbeld is.⁴⁷ Het onderzoek laat zien hoe politici over de hele wereld geleidelijk meer populistische argumenten zijn gaan gebruiken, waarbij ze politiek beschouwen als een strijd tussen de wil van gewone mensen en de corrupte, egoïstische elites. Elke leider kreeg een gemiddelde populistische score, gebaseerd op de mate waarin toespraken populistische ideeën bevatten. Onderzoekers beoordeelden hun toespraken op een schaal van 0-2, variërend van niet-populistisch tot zeer populistisch. Hieruit blijkt dat de meest radicale populistten op de linkerzijde van het spectrum te vinden zijn. Het overzicht laat tevens zien dat een aantal autoritaire leiders, zoals Erdoğan en Orbán, ook populistische trekjes hebben.

Bron: *The Guardian* (2019).

Het lijkt er dus op dat steeds meer autoritaire leiders populistische standpunten aannemen om zo het volk achter zich te krijgen en de macht naar zichzelf toe te kunnen trekken. Op deze wijze worden democratische instituties beetje bij beetje van binnenuit ontman- teld. Ook al is de essentie van de populistische ideologie niet per se antidemocratisch, hebben populistische partijen dus wel degelijk een negatieve invloed op de democratie. Uit onderzoek in Euro- pa blijkt verder dat mensen die op populistische partijen stemmen vaak minder tevreden zijn over de werking van de democratie in hun land.⁴⁸ Daarnaast hebben ze er vaak ook minder vertrouwen in dat de regering doet wat juist is voor het land.⁴⁹ Dit is de ideale voedingsbodem voor populistische en autoritaire leiders.

I understand democracy as something that gives the weak the same chance as the strong.

- Mohandas Karamchand Gandhi (1869 - 1948)